

Mezinárodní právo po 11. září 2001

LUKÁŠ HODER*

Richard Falk:
The costs of War – International Law, the UN and World Order After Iraq
New York: Routledge, 2008. 203 stran.

Richard Falk:
Achieving Human Rights
New York: Routledge, 2009. 244 stran.

Abstract: International Law after 9/11

Being a part of the social world, international law is not closed nor isolated system – on the contrary, it is in an intimate interaction with international relations and politics. Richard Falk, Professor of International Law, taught for example at the Princeton University and presently at the University of California, Santa Barbara. He is interested in the connections between IL and IR and is a prolific writer on this topic. Two of his last books, *The costs of War – International Law, the UN and World Order After Iraq* (2008) and *Achieving Human Rights* (2009) are reviewed in this essay in highly critical manner. In the essay, Falk's normative inquiry into the legal and political developments is contrasted with the latest discussions in both the International Law and International Relations. In the review essay, Falk is criticised for his unconvincing criticism of the US foreign policy, for his intellectual shortcuts and excessive idealism. However, very interesting and significant parts of both books are emphasized and Falk's books are considered to be worth reading. His insight into the international legal problems and into the developments of human rights is outstanding.

Keywords: international law, human rights, Iraq war, George W. Bush, neoconservatism

Mezinárodní právo či lidská práva jsou v současné době tématem komplexního výzkumu, který se již dávno neomezuje pouze na pokládání pouze právně relevantních nebo pouze politologicky zajímavých otázek, ale je skutečně multidisciplinární. V České republice to stále příliš neplatí, vždyť například v sousedních zemích tak rozšířené instituty zabývající se otázkami spojenými s lidskými právy zde *de facto* neexistují a první takový vznikl v roce 2009 v Brně pod názvem Centrum pro lidská práva a demokratizaci.¹ Propojování metodologie politických věd a vhledu právních věd do normativních systémů je stále více zřetelným trendem – studuje se například mechanismus dodržování mezinárodního práva státy, judicializace politiky nebo

* Mgr. et Mgr. Lukáš Hoder, Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, Brno 602 00; e-mail: hoder@globalpolitics.cz.

naopak politizace právních systémů. Doktorské programy nejdražších (tedy nejlepších?) amerických právnických fakult opouštějí staré doktrinální právnícké řemeslo a pomocí přejímání sociálně-vědních nástrojů s právem výrazně experimentují.

Tato recenzní stať, která se nad vývojem ve studiu lidských práv zamýšlí s pomocí knih Richarda Falka, je uvedena krátkou debatou nad tradičním střetem práva a politických věd a následně se pokouší kriticky zhodnotit eseje, které do dvou knih Falk shromáždil. Jedná se především o texty rozebírající aktuální otázky mezinárodního práva, kritizující americkou zahraniční politiku a diskutující oslabenou pozici lidských práv po roce 2001.

1. Právo a moc

Velké množství právníků zabývajících se mezinárodním právem veřejným, tedy právem regulujícím vztahy mezi státy, považuje poněkud zjednodušeně jeho normy za určující pro chování těchto států. Z perspektivy právníka mají pravidla mezinárodního práva „moc“ sama o sobě, jako by tato „moc práva“ byla vůbec nutná k jakémukoliv chování státu v mezinárodním prostředí (Byers 1999: 15). Studenti mezinárodního práva se tímto přístupem do jisté míry odřezávají od hlubšího charakteru norem, které používají, a ztrácejí dynamickou perspektivu při pohledu na předmět svého zájmu. Jistěže právník potřebuje znát odpověď především na poměrně specificky kladené otázky zabývajících se například legalitou předmětného chování státu, k čemuž je znalost pozitivního práva zcela nezbytným předpokladem, ovšem podstatné otázky nemusejí zůstat jen takto omezené.²

Mezinárodní právo jakožto fenomén sociálního světa není uzavřené samo do sebe, ale střetává se s prostředím mezinárodních vztahů a politiky. Tento „boj“ práva a politiky byl ze strany právníků tradičně hodnocen jako úspěšný. Prominentní právní teoretici poválečné generace jako Schachter, Franck nebo Henkin založili své přístupy k mezinárodnímu právu na normativních předpokladech (především liberálním internacionalismu). I když další generace mezinárodních právníků používala propracovanější metody, základní způsob práce zůstal de facto nezměněný (Purvis 1991, Hathaway 2005, Anderson 2008). Nejspíš nejnámější citace v rámci celé disciplíny mezinárodního práva, která se objevuje nejen v mnoha pracích zabývajících se dodržování práva ze strany států, ilustruje výše uvedené argumenty.

Téměř všechny státy dodržují téměř všechny principy mezinárodního práva a téměř všechny své závazky téměř stále. (Henkin 1979: 47)

Tento známý komentář Louise Henkina ukazuje nejen jistý optimismus, ale i v jistém smyslu nepřesvědčivost tradičních přístupů ke zkoumání mezinárodního práva, které nenabízejí dostatečné odpovědi na otázky o fungování práva jako takového a o jeho reálném dopadu na politiku států (srov. Guzman 2008: 22).

Optimismus tradičních přístupů k mezinárodnímu právu se nicméně po konci studené války ještě posílil. Mezinárodní právo a mezinárodní instituce fungující v jeho rámci si dle mnohých komentářů dokázaly za posledních šedesát let vydobýt poměrně výrazné postavení, o kterém by se dřívějším generacím mohlo jen zdát.

Mezinárodněprávní normy, procedury či organizace jsou viditelnější a prokazatelně efektivnější než kdykoliv od roku 1945. I když Organizace spojených národů nemůže dosáhnout všeho, znovu reprezentuje významný pramen nadějí na lepší svět. (Slaughter 1993: 205)

Mnozí právníci se sice z euforie po válce v Perském zálivu poměrně rychle probudili, nicméně i během rušných 90. let si dokázali udržet optimismus a zhodnotit dosažený stav jako posun k lepšímu (Dupuy 1998).

Podobné hodnocení však samozřejmě nesdíleli všichni. Pro mnohé koncepty mezinárodních vztahů je mezinárodní právo pouhým nástrojem zahraniční politiky suverénních aktérů mezinárodního systému, kteří se v nejistém prostředí snaží zajistit svoji vlastní bezpečnost a prosperitu. Realistická škola mezinárodních vztahů, která se v zásadě vyvinula po druhé světové válce v odpovědi na nefunkční koncepty předválečné spolupráce mezi národy, zdůrazňuje právě svébytný charakter mezinárodního prostředí a místa států v něm. Tradiční političtí realisté³ jako E. H. Carr, Hans Morgenthau či George Kennan věřili v polaritu práva a moci v prostředí uvnitř národních států a mimo něj. Právo, jak je známe a popisujeme na úrovni národního státu, nemá dle realistů v anarchické mezinárodní aréně bez nadnárodní autority místo. Snaha o přežití, nutnost spoléhat se na sebe a neznalost záměrů ostatních tak dle této školy představují dobré důvody, proč se vyhnout „legálnímu moralismu“ (Slaughter 1993: 206–208). Tento pohled, který je v rámci teorií mezinárodních vztahů považován za velmi vlivné paradigma, dokázal v mnoha ohledech rozbít legální argumenty s poukazem na tvrdou realitu hobbesovského světa politiky mezi národy.

Jakou roli tedy hraje mezinárodní právo ve vztazích mezi státy? Pokud se silná pozice pesimistického realismu začala drodit již od 70. let 20. století, velcí mezinárodní právníci se svou optimistickou vírou v sílu mezinárodního práva vydrželi až do konce studené války. Přibližně od 90. let 20. století se proti tradičnímu přístupu začaly vymezovat nové směry, které se více zamýšlely nad epistemologickými otázkami spojenými se studiem sociální reality a začaly spoléhat na metody nabízené sociálními vědami (např. O'Connell 2008, Goldsmith a Posner 2005, Guzman 2008). Před několika lety tak začaly vznikat první komplexní teorie fungování mezinárodního práva na základě průniku přístupů mezinárodního práva a sociálních věd.

2. Přísně normativní přístup k právu a politice

Knihy Richarda Falka *The Costs of War: International Law, the UN, and World Order After Iraq* (2008) a *Achieving Human Rights* (2009) se výše naznačenému vývoji ve studiu mezinárodního práva spíše vyhýbají a spoléhají se na velmi normativní přístup k reflexi kontaktů práva a politiky. Kniha *The Costs of War* si dává za cíl v „přísně kritickém“ stylu zhodnotit důsledky války v Iráku pro OSN a mezinárodní právo jako takové. Záběr textu je nicméně širší a zahrnuje úvahy o humanitární intervenci, válce v Kosovu, válce ve Vietnamu, roli občanské společnosti v mezinárodních vztazích a mezinárodním právu, roli OSN v Iráku či soudu Saddáma Husajna. Druhá kniha *Achieving Human Rights* je uspořádána podobně a poněkud méně emotivním stylem se vyjadřuje k podobným otázkám, především k možnosti globální demokracie, mezinárodním trestním právem a dokumentací oslabování lidských práv. Všechna tato

témata (a další) jsou více či méně podrobně rozebírána, nicméně jejich podrobnější zkoumání ustupuje hlavnímu cíli, tedy kritice politiky administrativy George W. Bushe (v první knize) a snaze o reformu současného mezinárodního uspořádání (v druhé knize).

Richard Falk je profesorem mezinárodního práva, působil například na Princetonu či v současné době na University of California, Santa Barbara a již od 60. let se zabývá otázkami spojenými s právem a politikou. Falk byl známý svou kritikou americké politiky ve Vietnamu a po konci studené války především kritickým přístupem k izraelské politice vůči Palestincům. Ve vztahu k palestinským teritoriím působil na vysokých pozicích v rámci OSN⁴ a za svou tvrdou kritiku Izraele přirovnávající jeho jednání k nacistům byl ze země v roce 2008 dokonce vyhoštěn (O'Loughlin 2008).

a) Kniha *The Costs of War*

První recenzovaná kniha *The Costs of War* je rozdělena do třinácti kapitol, které hledí na válku v Iráku a její důsledky z mnoha perspektiv.⁵ Kniha je psána přibližně v roce 2006, v době okolo počátku navyšování amerických vojsk v Iráku v reakci na nárůst sektářského násilí a nestability v zemi (tzv. surge). Z hlediska kritiky celého „projektu“ změny režimu v Iráku je toto období nejvíce vypovídající o negativních dopadech války a o mnohých důsledcích rozhodnutí násilně odstranit Saddáma Husajna. Již v první kapitole Falk představuje základní tezi celého textu.

...there exist rising costs associated with the disregard of international law and the authority of the United Nations. These rising costs diminish the quality of world order from the perspective of stability and sustainability, and to the extent incurred by a global leader diminish respect for and deference to its leadership. (Falk 2008: 7)

Již na prvních stranách autor zmiňuje svoji nechuť k údajně nerovnému zápasu mezi logikou rovnosti zachycenou v mezinárodním právu a logikou geopolitické převahy fungující ve vztazích mezi mocnostmi. Falk si stěžuje na neschopnost práva překonat moc. Již v první kapitole se tak ukazuje zaměření knihy, která míří právě proti mocenské politice, kritizuje největší současnou velmoc (tedy USA) a hledá jakoukoliv záminku ke kritice administrativy bývalého prezidenta G. W. Bushe. Další kapitola pojednává o znovuoživení doktríny spravedlivé války v posledních dvou dekadách. Tento jev dle Falka reaguje na technologický pokrok posledních let a na růst podpory intervencionismu do vnitřních záležitostí států. Hlubší analýzu těchto jevů autor nicméně nenabízí.

Třetí kapitola je zpracována konkrétněji a zabývá se americkou politikou vůči Iráku po roce 1991, kdy byla Husajnova vojska vytlačena z Kuvajtu a zvažoval se další přístup k tomuto autoritativnímu režimu. Zde Falk zaujímá v zásadě legitimní postoj, tedy tvrdou kritiku americké politiky vůči Iráku po první válce v Zálivu. Tvrdé sankce vůči Husajnovu režimu připomínaly „trestající mír“ (punitive peace) uvalený na Německo po první světové válce a dle Falka znamenaly pro Iráčany humanitární katastrofu. Celý režim dohledu USA a Velké Británie nad Irákem byl navíc z hlediska mezinárodního práva poměrně pochybný a institut tzv. bezletových zón Falk označuje za nelegální a bez opory v rezoluci Rady bezpečnosti OSN. Autor v této kapitole zmiňuje některé zajímavé otázky (např. vázanost Organizace spo-

jených národů humanitárním právem), nicméně ani vícero výše uvedených témat podrobněji nerozvíjí. Proč byl režim poválečného dohledu nad Irákem neobvyklý? Proč konkrétně byla americká politika neúspěšná? Na tyto a další otázky autor v textu nehledá odpovědi.

Ve čtvrté kapitole Falk uvažuje nad důsledky války v Iráku pro Blízký východ a Bushovu zahraniční politiku dává do přímé souvislosti s neokonzervativními návrhy na demokratizaci regionu. V této části autor opakuje některé „spiklenecké“ teorie spojené s neokonzervativci a s izraelským vojenským zásahem v Libanonu a v Gaze v roce 2006. Text knihy se postupně stává obecnější a jaksi „mystičtější“. Autor rozebírá možnosti dalšího vývoje pravidel použití síly v mezinárodním prostředí, tři fáze nárůstu a poklesu „normativity“ během 20. století a představuje svůj koncept „normativního vědomí“. Falk dále „demystifikuje“ válku v Iráku a uvažuje nad tím, zda šlo ze strany americké administrativy o úmyslnou lež či pouze o omyl. V závěru kapitoly navrhuje „mírový přechod k post-wesfálskému uspořádání“ mezinárodních vztahů.

Následující text (tedy devátá až třináctá) kapitola rozvíjí a uzavírá autorovu debatu nad vztahem legality a legitimacy (využívá především příkladů Kosova a Iráku) a v tomto kontextu se zamýšlí nad otázkou humanitární intervence. Dvě kapitoly se v rámci těchto úvah se týkají i konkrétnějších otázek. Prvním tématem je proces se Saddámem Husajnem, který autor tvrdě kritizuje a vinu za jeho průběh do jisté míry přisuzuje Spojeným státům.⁶ Druhým tématem jsou pak tzv. občanské soudy, které probíhaly v druhé polovině 20. století pod dohledem západních levicových intelektuálů, a na které navázal Světový tribunál k Iráku v Istanbulu z roku 2005. Ve dvanácté kapitole, nazvané „Odpovědnost vůdců“ (Accountability of leaders“), se Falk také příliš nevyjadřuje k nadepsanému tématu a spíše je využívá ke kritice konkrétní americké politiky.

b) Kniha *Achieving Human Rights*

Druhá kniha je psána s trochu větším odstupem od války v Iráku a je to na ní znát. Falk píše o něco méně radikálně, i když hlavní témata a tvrdá kritika z předchozí knihy jsou zde obsažena také. Knihu je možné z hlediska zaměření jednotlivých kapitol rozdělit do tří částí. První je spíše obecný pohled na lidskoprávní diskurz, na možnost globální demokracie, na kritiku hegemonického mezinárodního práva pod nadvládou USA, na možnost změnit současné mocenské uspořádání a návrh nového pohledu na občanství, které by nebylo tolik závislé na národních státech. Autor zde opakuje svoji nechuť k současnému mocenskému uspořádání, uvažuje o možnostech změny a znovu tvrdě kritizuje americkou zahraniční politiku.

Druhá část knihy je složena z esejů na konkrétní témata, která autor poutavě rozebírá a analyzuje (např. případ generála Pinocheta, sporu o mezinárodněprávní odpovědnost Srbska za masakr v Srebrenici či otázku humanitární intervence). Jedná se o nejzajímavější část knihy, kde je možné vidět přesně určené téma a autorův odborný komentář. Třetí část knihy se skládá z různorodých textů, které spojuje morální apel vůči čtenáři. Autor se snaží podnítit skutečný zájem o otázky lidských práv a poslední kapitoly tak nabízí například filozofické zamyšlení nad otázkou lidskosti nebo originální pohled na témata lidských práv v beletrii a v knihách filozofů.

3. Kritika Falkovy normativity

Z výše uvedeného vyplývá, že autor v knihách představil velké množství argumentů, které spojuje do kritiky války v Iráku, americké zahraniční politiky a mocenské politiky vůbec. Dělení knih na kapitoly je spíše formální, protože jednotlivá témata prochází textem bez ohledu na toto dělení a čtení příliš neusnadňují. Jednotlivé pasáže především první knihy nejsou stylem jazyka a odborností na stejné úrovni a je tak z výrazně charakter knihy jakožto „sborníku“ různých textů k různým příležitostem. U druhé knihy není tento aspekt tak viditelný vzhledem k méně tvrdé antiamerické rétorice autora. V knihách se zřetelně liší eseje zaměřené na konkrétní témata (např. proces s Pinochetem) a místy poněkud „blouznivé“ texty přivolávající globální demokracii či obecně kritizující americkou zahraniční politiku. V tomto smyslu jsou konkrétně změřené texty výrazně zajímavější, poutavější a důvěryhodnější než ostatní části textu. Z těchto důvodů zaměřím svou další pozornost spíše na jednotlivé soubory argumentů, které Falk představuje, a ne na formální rozdělení témat v knihách.

Prvním znakem knih, kterého si čtenář všimne, jsou časté morální argumenty. Ač je autor profesor mezinárodního práva, v právu založených a pozitivním právem obhájených soudů v knize příliš nenajdeme. Autor sice často tvrdí, že válka v Iráku byla *nelegální*, že soud s Husajnem byl *nelegální* nebo že bezletové zóny nad Irákem v 90. letech byly *nelegální*, atd., ale nenabízí hlubší obhájení těchto tvrzení a ani se nevyrovnává s opačnými argumenty. Jde přitom o poměrně zásadní součást argumentace knihy a u čtenáře tyto „útky k morálce“ vzbuzují spíše nedůvěru. V druhé knize jsou sice eseje, kde se autor ke konkrétní právní argumentaci dostává, nicméně celkový dojem zůstává první knize velmi podobný. Autor často přichází se značně idealistickými či dostatečně nevysvětlenými pojmy jako „budoucnost humanity“, „světové veřejné mínění“, „civilizační dekadence“ nebo „zájem lidstva“. Například záměr první knihy sice je představit „normativní důsledky války v Iráku“, zvolený styl nicméně naráží na realitu. Falkova všeobecná kritika mezinárodní politiky jednak vyznívá nepodloženě a jednak svým spojením s návrhy idealistických alternativ nepůsobí přesvědčivě. Falkovy návrhy obsahují „bezjaderný Blízký východ“, přechod k „post-westfálskému uspořádání“ či vytvoření „globální demokracie“. Tento idealistický rámec knihy připomínající koncepty Davida Helda je naplněn podobně naivními návrhy v konkrétnějších otázkách a postojem „blame America“ (za vše mohou USA), který pak připomíná například knihy Noama Chomského.

Na výše uvedený první bod navazuje druhý, tedy Falkova nepřesvědčivost plošné kritiky americké zahraniční politiky. Například obsazení Kuvajtu Irákem v roce 1990 nemuselo prý být dle autora řešeno silou a reakce USA byla příliš militaristická, nedečková a ovlivněná snahou zničit či oslabit Irák jako regionální mocnost (1. kniha, s. 44). Zásah USA v Kuvajtu je nicméně obecně považován za ukázkový příklad správného vedení kolektivní obranné akce proti agresi, kterou autorizovala Rada bezpečnosti OSN a do které se zapojily všechny důležité země z regionu jako Saudská Arábie, Egypt, Izrael, Sýrie nebo Írán (Pauly 2005: 42–55, Rojčík 2001: 18–23). Po skončení první války v Zálivu byla dle Falka politika USA nicméně také špatná, když nedokázala zabránit potlačení protihusajnovským povstání Kurdů na severu a Šiitů na jihu země a spoléhala se na sankce a zadržování Iráku (1., s. 128). Měly tedy USA zasáhnout vojensky? Dle Falka nemohly, jelikož například relativně defenzivní a umírněné opatření v podobě bezletových zón na severu a jihu Iráku autor kritizuje jako porušení rezoluce Rady bezpečnosti OSN (1., s. 40). Autor tedy kritizuje USA, že dopustily násilné potlačení

povstání Husajnovým režimem a zároveň, že se pokusily obyvatele poškozených oblastí vojensky chránit.

Podobný ambivalentní přístup autor používá poměrně často. Dle Falka byla například politika sankcí a zadržování Husajnova režimu v 90. letech humanitární katastrofou pro Iráčany a znamenala statisíce až miliony mrtvých (1., s. 39). Konec těchto sankcí a odstranění Husajna v roce 2003 bylo však dle autora agresivní válkou a militarizací problému, který mohl být řešen spoléháním se na odstrašování Husajna, které prý v 90. letech fungovalo (1., s. 48, 50). Co si má tedy čtenář vybrat? Fungovalo odstrašování nebo šlo o humanitární katastrofu? Měly se tedy USA spoléhat dál na této přístup nebo měly Husajna odstranit? Celková kritika americké zahraniční politiky vůči Blízkému východu či konkrétně Iráku je samozřejmě možná a legitimní, nicméně ne uvedeným způsobem. Dle Falka by například Irák nemusel být hrozbou ani v případě, pokud by skutečně měl funkční arzenály zbraní hromadného ničení, a ani tento fakt by dle něj neospravedlňoval tvrdý přístup mocností. Případné porušení mezinárodního práva ze strany Iráku, pokud by byl vyzbrojen ZHN (odhlédnu-li od bezpečnostních otázek), by však v takovém případě nejspíš Falkovi nevadilo. Podobným argumentem je odmítání politiky USA vůči Iráku s ohledem na to, že přeci i Pákistán má zbraně hromadného ničení, které představují hrozbu. Falk nicméně vůbec neuvádí žádnou konkrétní kritiku politiky Bushovy administrativy vůči Pákistánu a argument tak zůstává na úrovni tvrzení, že když byl Pákistán nebezpečný, měl se Bush zabývat touto zemí a neútočit na Irák.

Falk nenabízí komplexní pohled na problémy, kterými se zabývá, a kritizuje na velmi obecné úrovni. Autor přístup se odráží například v obhajobě teze, že odstrašování Husajnova režimu by fungovalo i nadále. Tento svůj názor autor ale nijak nerozvíjí a ani argumentačně nepodporuje nebo nerozvíjí tvrzení o údajné racionálnosti iráckého vedení a jeho pravděpodobném dalším jednání po roce 2003. Podobných míst je v první knize více a vzhledem k jejímu „morálnímu“ zaměření tak podobná argumentace působí spíše účelově. V druhé knize *Achieving Human Rights* se Falk tolik nezabývá Blízkým východem a americkou zahraniční politikou a soustředí se spíše na konkrétnější témata mezinárodního práva, vývoje lidských práv či na možnost změny současného mocenského uspořádání (2. kniha, s. 63).

Emotivní a účelová kritika Bushovy administrativy je v obou knihách spojena s neokonzervativci a v první knize i s mučením vězňených osob. V obou případech jde samozřejmě o poměrně důležité otázky americké politiky a práva vůbec, nicméně použití podobných témat často vypovídá spíše o autorovi kritiky než o jejím adresátu. Obě témata Falk využívá obdobným způsobem jako mnozí před ním a nepřináší nový pohled nebo rozumnou kritiku. Autor sice na několika místech v knize uvádí zmínku o „novém Pearl Harboru“ v jednom z „neokonzervativních dokumentů“ jako základ k různým spikleneckým teoriím o 11. září 2001 (1., s. 54, 55), ale otázku blíže nezkoumá. Neokonzervativci sice měli výrazný vliv na formování americké zahraniční politiky za Bushe (Hoder 2009), ale Falkovo časté a obecné spojování neokonzervativců se všemi zly Bushovy administrativy není přesvědčivé – zlí neokonzervativní právníci (2., s. 150), neokonzervativní snaha o přijetí špatného Patriot Act (2., s. 144), atd. Podobně je to i s otázkou výsledků teroristů nebo špatného zacházení s iráckými vězni, o čemž sice existuje bohatá literatura, Falk ale tuto otázku využívá i v nesouvisejících kontextech (např. 1., s. 147) nebo bez odkazu na zdroje tvrdí, že šlo o široce používanou praxi (1., s. 100). Falk se nezabývá definicí mučení, nezabývá se údaji o jeho rozšíření při výsledcích teroristů nebo zásadními otázkami na pokraji práva a morálky, které jsou

s mučením v krajních případech spojeny (např. případ existence časované bomby ohrožující tisíce lidí).

4. Zajímavé podněty i nevyužitá příležitosti

Falkův normativní přístup nevyvolává velkou důvěru a rozsáhlost témat a různých argumentů na relativně malém prostoru jeho knih *The Costs of War* a *Achieving Human Rights* naráží na realitu. Přesto se v knihách objevuje vícero zajímavých témat, která autor sice široce nerozvíjí, ale zajímavě otevírá a využívá v rámci argumentace svého textu.

Jedním z nakousnutých témat je otázka vztahu demokracie a kapitalismu. Tento argument Falk využívá v části textu o ekonomické (pro-liberálně tržní, tedy kapitalistické) radikalizaci po konci studené války a následné politické radikalizaci (tzn. demokratizační) na začátku 21. prvního století, jejímž ukazatelem byl prý například nástup druhé generace neokonzervativců v americké zahraniční politice. Zástupci neokonzervativců první generace nicméně v 60. letech 20. století přicházeli z liberálně-levicového tábora a k společensky důležitým otázkám tržního hospodářství (kriminalita, sociální politika, atd.) se vyjadřovali a vůbec vztahem demokracie a kapitalismu se intenzivně zabývali.⁷ Neokonzervativci byli přesvědčeni, že především tržní hospodářství je nutnou podmínkou udržení liberální společnosti (Kristol 1983: 76). Michael Novak pak pouto mezi demokracií a kapitalismem ještě posílil a tvrdil, že tento politický systém je v praxi slučitelný jedině s tržní ekonomikou (Novak 1992: 14). Neokonzervativci tvrdili, že zásadní roli v kapitalismu hraje ekonomický růst, který dodává celému systému legitimitu. V tomto systému totiž přirozeně existují velké nerovnosti, ale právě díky ekonomickému růstu dochází k širokému uplatnění sociální mobility a k možnosti jednotlivců zásadně zlepšit své postavení (např. Novak 1992: 37 nebo Kristol 1983: xii, atd.). Falk nejspíš nechtěl odkazovat na „prohnilé“ neokonzervativce a ve své knize *The Costs of War* se tak touto otázkou podrobněji nezabýval a nedokázal adekvátně podpořit své názory odkazem na relevantní literaturu (1., s. 116). Dotkl se nicméně velmi zajímavého tématu.

Stejně jako vztah demokracie a kapitalismu, i otázky již zmíněné spolehlivosti deterence (odstrašování) nebo mezinárodněprávní odpovědnosti státu za teroristické skupiny operující pod jeho ochranou jsou v textu zmíněné, ale nepodpořené širší argumentací. Z hlediska takřka anti-amerického vyznění mnohých částí textu nepřekvapí, když autor sice obviňuje USA a Izrael z podléhání provokací blízkovýchodních teroristických organizací jako Hamás nebo Hizballáh, ale vůbec se nezabývá podporou těchto skupin ze strany Sýrie či Íránu. V tomto ohledu je nejen zajímavé téma odpovědnosti státu za jednání teroristů na území cizích států, ale například i otázka definice ozbrojeného útoku, která hraje výraznou úlohu při interpretaci čl. 51 Charty OSN. Autor se vyhýbá debatě na téma intenzity útoku nebo širších témat interpretace Charty či role Charty v rámci pravidel jednání států a spokojuje se s termíny jako „provokace“ či „pohraniční incident“ (1., s. 60).

Velmi zajímavým tématem mohla být otázka nelegálnosti a nelegitimnosti procesu s bývalým iráckým diktátorem Saddámem Husajnem, který autor na více stranách rozebírá, ale podrobněji se jím opět nezabývá. Otázka procedurálních pravidel porušených během procesu, složení soudu nebo jeho srovnání s dalšími podobnými tribunály je v textu popsána spíše povrchně a zasloužilo by si více pozornosti. V druhé knize jsou v tomto smyslu některé kapi-

toly více zaměřené na jedno téma a třeba otázku humanitární intervence Falk rozebírá velmi poutavě a fundovaně (2., s. 166).

Za nejzajímavější část knihy *The Costs of War* považují desátou kapitolu, kde Falk zvažuje obecnější otázky na rozhraní legality a legitimacy. Inspirací jsou zde pro Falka myšlenky osobností jako Carl Schmitt, Giorgio Agamben (Università Iuav di Venezia) nebo David Dyzenhaus (University of Toronto), které se zabývaly či zabývají otázkami spojenými s „výjimečným stavem“ či hraničními případy na okraji práva a politiky. Falk zde zvažuje, zda je v takovýchto hraničních případech lepší „napnout“ pravidlo a „vlézt“ se tak do rámce legality nebo vytvořit výjimku a uznat existenci nelegální situace. Jinými slovy, zda je vhodnější pomocí interpretace využít dosavadní právo, které sice na daný případ přímo nepomyslí, ale je možné jej pod normu podřadit pomocí širší interpretace, čímž dané jednání (např. intervence v Kosovu či válka v Iráku) zůstane legální. Nebo zda je lepší vytvořit výjimku, uznat existenci problému a pomocí diskuse se postupně snažit pravidla změnit a pro současnost se smířit s existencí nelegality, tedy s „externími“ problémy neřešitelnými prostředky práva. Je tedy vhodnější kvazi-legální přístup nebo spolehnout se na politiku, na střet zájmů a slabší regulaci právem? Falk zde pomocí těchto úvah velmi podnětně přemýšlí právě nad vojenskými zásahy v Kosovu a Iráku.

V knize *Achieving Human Rights* je více zajímavých kapitol (například závěrečné úvahy o humanitě či eseje o Pinochetovi či srbské odpovědnosti za Srebrenicu), nicméně nejpoutavější je dvanáctá kapitola, kde autor provádí „úrok stranou“ a demonstruje důležitost kvalitativního pohledu na lidská práva. Ta nemusí být zpracována pouze ve formě studií a technicky propracovaných popisů, ale například skrze beletrii, která nabízí velmi zajímavý vhled do této problematiky. Falk tak doporučuje knihy od nositele Nobelovy ceny za literaturu Orhana Pamuka, filozofů Sartera či Camuse nebo od současného britského autora Iana McEvana, který se proslavil například knihou *Betonová zahrada*.

5. Závěr

Prvnímu textu *The Costs of War* bych vytkl i několik faktických nejasností, které dále kazí celkový dojem z knihy, a které se druhé knize spíše vyhýbají. Příkladem může být tvrzení autora, že Bushova administrativa se od „realistického přístupu k zahraniční politice“ odklonila ihned po svém nástupu do úřadu v první polovině roku 2001 (1., s. 83). S tím bych nesouhlasil s poukazem na *de facto* neexistenci zahraničněpolitické koncepce a nepřijetí zásadnějších rozhodnutí Bushovou administrativou před 11. září 2001 (Hoder 2009). Podobně považuji za problematické autorovo tvrzení o širokém rozšíření praxe mučení (1., s. 100), podceňování konsenzu amerických zahraničněpolitických elit nad tvrdým postojem k Iráku a spojováním tohoto přístupu pouze s neokonzervativci (1., s. 103), a dále již zmíněný autorův postoj k odstrašování Iráku (1., s. 107) nebo k závažnosti důsledků unilaterální politiky USA (1., s. 112; srov. Brooks a Wohlforth 2005). K tomuto poslednímu bodu bych dodal, že teroristické útoky z 11. září 2001 ukázaly relativní neohroženost unipolárního postavení USA, a ani doposud problematická stabilizace země nedokázala na tomto faktu nic změnit. I přes osmileté prezidentství mezinárodně nepopulárního prezidenta USA se neobjevují významné snahy o vyvažování jedinečné moci Spojených států ze strany ostatních mocností (Hoder

2010). V tomto smyslu bude nejspíš Richard Falk zklamán. Posun ke globální demokracii se odkládá.

Kniha *The Costs of War* postrádá ještě jeden aspekt, tedy hlubší zamyšlení nad skutečnou podobou požadované idealistické varianty současného mezinárodního uspořádání. Skutečně by „globální demokracie“ byla tak ideální? Je vůbec možné, aby se o jakémkoliv globálním a alespoň částečně centralizovaném uspořádání mohlo hovořit v termínech demokracie? Mé pochybnosti Richard Falk rozhodně nevyvrátil.

Druhá recenzovaná kniha *Achieving Human Rights* dle mého názoru převyšuje první a je zajímavějším vhladem do současných debat o lidských právech, mezinárodním právu a obecně státoprávním uspořádání současného světa. Kniha *The costs of War* je na druhé straně především normativním pohledem „do širších záměrů a důsledků války v Iráku“ a je psána ve „vysoce kritickém stylu“, jak se píše na zadní obálce knihy. Další slibované kvality knihy jako vhlad do povahy války v Iráku nebo na změnu OSN a mezinárodního práva zůstaly nezaplněny. Také slibovaného postihnutí měnicího se vztahu mezi právem a mocí se čtenář spíše nedočká. Debata na toto téma se dle mého názoru za posledních dvacet let výrazně posunula, a jak jsem se snažil ukázat v první části knihy, není do ní již možné zasáhnout pouze s kritickým a idealistickým postojem.

Poznámky:

1. Centrum pro lidská práva a demokratizaci (The Czech Centre for Human Rights and Democratization) vzniklo v rámci Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity (www.iips.cz). Centrum vydává měsíční on-line bulletin aktualit o lidských právech, uspořádalo dvě mezinárodní konference a vydává studie i policy papery. Autor této recenzní stati je členem Centra.
2. Může jít například o otázky dlouhodobého charakteru práva, kde se znalost pouze platného práva ukáže jako nedostatečná. Otázky směřující na pravidla vzniku mezinárodního práva, okolnosti jeho změny či důvody jeho dodržování/nedodržování státy jsou pro klasickou vědu mezinárodního práva složitě zodpověditelné.
3. Pro kritickou diskusi k realismu v mezinárodních vztazích viz např. Blažek 2006.
4. V roce 2001 Falk působil v týmu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva (Inquiry Commission for the Palestinian territories) a od roku 2008 působí jako zvláštní zpravodaj OSN pro dodržování lidských práv na Palestinských teritoriích (United Nations Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967).
5. Text se postupně soustředí na teorii spravedlivé války, na politiku USA vůči Iráku v 90. letech 20. století, programy demokratizace Blízkého východu, roli OSN v Iráku, „demystifikaci“ války v Iráku, popravu Saddáma Husajna, vztah mezi legalitou a legitimitou použití ozbrojené síly, humanitární intervenci, trestní odpovědnost politiků či roli „globální“ občanské společnosti při snaze o změnu politiky.
6. Právě zde mohl dle mého názoru autor rozvinout svoji argumentaci nad „spravedlností vítěze“ a podrobněji rozebrat (např. i procesní pravidla) charakter tribunálu s nejvyššími představiteli Husajnova režimu.
7. Irving Kristol v jednom ze svých komentářů v časopise *Public Opinion* se v roce 1979 silně vymezil vůči tehdejšímu liberalismu jakožto „moderně utopickému“ a vůči němu popsal neokonzervativce jako „klasicky realistické“. Zároveň vymezil osm bodů, které neokonzervativní hnutí spojují.

Použité zdroje:

- Anderson, Kenneth. 2008. *A taxonomy of contemporary international law scholarship: political commitments, method, and modes of explanation (three axes) (Version 2.0)*. Kenneth Anderson's Law of War and Just War Theory Blog, February 29, 2008 (<http://kennethandersonlawofwar.blogspot.com/2008/02/yet-another-take-on-conceptualizing.html>).
- Blažek, Tomáš. 2006. „E. H. Carr a Hans Morgenthau: hereze v pozitivistickém táboře.“ *Mezinárodní vztahy* 41, zvláštní číslo, 54–61.
- Brooks, Stephen G. a Wohlforth, William C. 2005. „International Relations Theory and the Case against Unilateralism.“ *Perspectives on Politics* 3, č. 3, 509–524.
- Byers, Michael. 1999. *Custom, Power and the Power of Rules: International Relations and Customary International Law*. Praha: Cambridge University Press.
- Dupuy, Pierre-Marie. 1998. „International Law: Torn Between Coexistence, Cooperation and Globalization. General Conclusions.“ *European Journal of International Law* 9, č. 2, 278–286.
- Falk, Richard. 2008. *The costs of War – International Law, the UN and World Order After Iraq*. New York: Routledge.
- Falk, Richard. 2009. *Achieving Human Rights*. New York: Routledge.
- Goldsmith, Jack L. a Posner, Eric A. 2005. *The Limits of International Law*. New York: Oxford University Press.
- Guzman, Andrew T. 2008. *How International Law Works: A Rational Choice Theory*. New York: Oxford University Press.
- Hathaway, Oona A. 2005. „Between Power and Principle: An Integrated Theory of International Law.“ *The University of Chicago Law Review* 72, č. 2, 469–536.
- Henkin, Louis. 1979. *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*. New York: Columbia University Press.
- Hoder, Lukáš. 2009. „Architekti Bushovy doktríny: Vliv neokonzervativců na vytváření zahraničněpolitické strategie George W. Bushe.“ *Mezinárodní vztahy* 44, č. 2, 25–43.
- Hoder, Lukáš. 2010. *Transatlantické vztahy v době krize: Spory mezi USA a Evropou v období vlády prezidenta G. W. Bushe*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Kristol, Irving. 1983. *Reflections of a Neoconservative: Looking Back, Looking Ahead*. New York: Basic Books.
- O'Connell, Mary E. 2008. *The Power and Purpose of International Law: Insights from the Theory and Practice of Enforcement*. New York: Oxford University Press.
- O'Loughlin, Toni. 2008. *Israel deports American academic*. (<http://www.guardian.co.uk/world/2008/dec/15/middleeast-israelandthepalestinians>).
- Novak, Michael. 1992. *Duch demokratického kapitalismu*. Praha: Občanský institut.
- Pauly, Robert. 2005. *US Foreign Policy and the Persian Gulf: safeguarding American interest through selective multilateralism*. Aldershot: Ashgate.
- Purvis, Nigel. 1991. „Critical Legal Studies in Public International Law.“ *Harvard International Law Journal* 32, č. 1, 81–127.
- Rojčík, Ondřej. 2001. „Administrativa George Bushe.“ In: *Zahraniční politika USA v devadesátých letech dvacátého století*. Ed. Petr Suchý. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 9–31.
- Slaughter Burley, Anne-Marie. 1993. „International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda.“ *The American Journal of International Law* 87, č. 2, 205–239.